

KÜRESEL FİNANSAL KRİZE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELER ÜZERİNE BİR ELEŞTİRİ

Hidayet KESKİN *

Murat Ali DULUPÇU **

ÖZET

Bu çalışma 2008 yılına damgasını vuran küresel finans krizine yönelik açıklamaları eleştirmeyi ve bu eleştirel alanda Türkiye'ye ilişkin değerlendirmeleri de konumlandırmayı hedeflemektedir. Bunu yaparken hem sağ hem sol kanattan gelen açıklamalar bütün olarak ele alınacaktır. Böylelikle kapitalizmin değişen doğasını algılama çabasına katkı yapılacağı düşünülmektedir. Sağ ve sol kanattaki siyasi ve ideolojik bakış açıları ancak birlikte değerlendirildiğinde krizin ne olduğunun daha doğru anlaşılacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Kriz, Kapitalizm, Marksizm

A COMMENT ON THE EVALUATION OF GLOBAL FINANCIAL CRISIS

ABSTRACT

This study aims to discuss and criticize the political and theoretical explanations on the global financial crisis of 2008 which has a deep and wide impact on the global economy. By doing so we also aim to position or accommodate the discussions on Turkey, and moreover the ideas of the proponents of both left and right wings are co-evaluated. In this manner this study attempts to make a contribution to the

* Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Isparta.

** Doç.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, Isparta.

perception of changing nature of capitalism. We argue that joint evaluation of political and ideological views of both left and right wings will lead us to better understanding of the nature of crisis.

Key Words: Financial Crisis, Capitalism, Marxism

GİRİŞ

Kapitalizm dinamik ve çelişkili yapısı bilinmeyen bir olgu değildir. Ekonomi tarihine baktığımızda hem ülke düzeyinde hem dünya çapında ekonomik krizler var olmuştur. Daha da önemlisi bu ekonomik krize yatkınlık, bilimsel açıdan da 200 yüzyıldır detaylı incelenmeye tabii tutulmuş ve tutulmaya da devam etmektedir. Teoriye bakıldığında da kapitalizmin doğasında krizlerin yer aldığına dair analitik çerçeve başta Marks olmak üzere birçok kapitalizm karşıtı düşünürler tarafından üretilmiştir.¹ Hafızalarımız yoklandığında neo-Marksist iktisatçıların uydu veya çevre olarak adlandırdığı Meksika, Brezilya gibi Latin Amerika ülkelerinde, Rusya'nın serbest piyasa ekonomisi ile ilk tanışmasının hemen arkasından, kaplan diye alkışlanan ve bazılarına göre yarı-çevre kabul edilen Uzak Doğu ülkelerinde 1998 yılında bu ülkelerin kaderlerinde derin izler bırakan krizler yaşanmıştır. Aslında iktisatçıların ve politikacıların sahip olduğu bu tür deneyimlerin krizi öngörme yeteneklerimizi artırmış olması beklenirken yeni tür kriz kaynakları ile karşılaşılmaktadır.

Elbette ki ekonomik krizlerin kaynağı, giderek karmaşıklaşan ekonomik faaliyetler karşısında tüm teknolojik gelişmelere rağmen kolay izlenebilir olmaktan çıkmaktadır. Yaşanan ekonomik olaylar bazen ekonominin işleyişine ilişkin temel varsayımların sorgulanmasına yol açarak ekonominin modellenmesinde yeni yapısal ilişkilerin kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Ki bu durum yerleşik ekonomik modellerin gözden geçirilmesini gerektirir. Zor olan zihindeki yerleşik modellerin sorgulanmasıdır. 2008 Ekim ayında dünya çapında Marks'ın "Das Kapital"inin satışları artmakta, kilise Marks ile ilgili açıklamalar yapmaktadır.² Bu durum teknikleşen iktisadın disiplinin bütününe görme çabalarının ne kadar daraldığını ve

¹ Bakınız: Kitchin J., "Cycles and Trends in Economic Factor", Review of Economic Statistics, Vol: 5, 1923; Kondratieff N.D., "The Long Waves in Economic Life", Review of Economic Statistics, Vol: 17, 1935; Kurt Dopfer, The Phenomenon of Economic Change: Neoclassical vs. Schumpeterian Approaches, Springer Netherlands; Schumpeter J.A., Business Cycles, A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process, McGraw-Hill Book Company, Newyork-London, 1939.

² Kriz cıkınca Kapital satısları-patladı, <http://www.haber7.com/haber/20081019/Kriz-cikinca-Kapital-satıslari-patladi.php>, Erişim: 22 Ekim 2008 Çarşamba.

zihindeki modelin sorgulanmasının zaman alacağını işaretidir. Finansal kriz sanki bir hatırlatma yapmaktadır.

Tartıştığımız küresel finans krizinin önceki deneyimlerden farklılaşan ve benzer yönleri bulunmaktadır. Temelde ABD kaynaklı bir kriz olması ve ABD'nin dünyanın en büyük ekonomisi olması, 1929 buhranını hatırlatan bir derinlik korkusunu kamuoyunda oluşturmuştur. Üstelik geçtiğimiz neredeyse 10 yılda etkili olan dolar bolluğunu takiben finans krizinin konuşulması, kapitalizmin dinamiklerinin bir kez daha masaya yatırılmasına yönelik ihtiyacı güçlendirmiştir. Ancak kriz konusunda söyleneceklerin ve kamuoyundaki algının sağ ve solun dışında da tartışılabileceğinin anlaşılması bu çalışmanın esas katkısı olacaktır.

Bu çalışma çok geniş bir literatür üretmiş ve zengin bir altyapıya sahip olan liberal ve Marksist yaklaşımları kriz çerçevesinde yorumlamayı hedeflemektedir. Onun yerine güncel krize yönelik ilk etapta üretilen açıklamaları sağ ve solun ötesine de geçebilen bir bakış açısı ile değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bu nedenle analitik ve teknik bir yöntem yerine söylem analizi bağlamında konu ele alınacaktır.

1. Kriz Nasıl Tartışılmalı?

2008 yılı Ekim ayı sonu itibarıyla dünya borsalarının değer kaybının 12 trilyon dolar olduğu belirtilmektedir.³ Dünya ekonomisinin GSMH'sının 50 trilyon dolar civarında olduğu düşünüldüğünde⁴ dünya gelirin neredeyse %25'ine denk gelen bir kayıpla karşı karşıyayız. Herhalde dünya ekonomisi gerçekten %25'lik küçülseydi, bu durum sadece modern ekonomi döneminin değil, insanlık tarihinin en büyük krizi (doğal afetler de dâhil olmak üzere) olurdu. Bu nedenle kapitalizmin krizi nasıl türettiğini tartışırken anlamlı bir çerçeveye ihtiyacımız var. Burada indirgemeci tek bir çözüm bulmak imkânsız gibi gözükmektedir. Üstelik sosyal bilimlerde bilimsel açıklamaların bilimselliği özellikle iktisat biliminde ideolojik kökenlerinden dolayı tartışmalıdır.

Açıktır ki 2008 yılının ikinci yarısından beri ekonomik krizin tekrar hayatın içine girdiği bir dönemle karşı karşıyayız. Türkiye'den krize bakanlar ile dünyadan krizi yorumlayanlar farklı şeyler söylüyorlar. Bu farklılık kaynağı üzerine çok şey söylemek mümkün olmakla beraber temelde Türkiye'nin ne kadar küreselleştiği krizi algılama ve yorumlamada bize açılım sağlamaktadır. Kriz küresel olunca ister istemez krizi küreselleşme üzerinden tartışmalıdır.

³ http://www.haberaktuel.com/news_print.php?id=157274, Erişim: 22 Ekim 2008 Çarşamba.

⁴ www.kobi-efor.com.tr/haber_detay.asp?id=2960 - 31k, Erişim: 22 Ekim 2008 Çarşamba.

İlk olarak “yeterince küreselleşmeyen” finansal sistemimiz, toksit kâğıtların finansal piyasalarımıza girmesine engel olmaktadır. Türkiye’ye özel 2001 krizinin finans yapısı üzerine getirdiği disiplin, yüksek sermaye yeterlilik oranına sahip bankacılık sistemini kırılğınlıktan uzaklaştırmaktadır. Öte yandan fazla küreselleşme bankacılık sektörü de dâhil olmak üzere özel sektörün dış borcunu (süre gelen kur rejiminin ve dolar bolluğunun etkisiyle de) hızla artırmış, artan dış ticaret açığı yine artan turizm gelirlerine rağmen cari açığı yükseltmiştir. Üçüncü olarak Türkiye’nin Batı dünyasını gelir açısından yakalama isteği hükümet(ler) üstünde büyüme performansını artırma yönünde baskı yapagelmiştir. Ne var ki büyüme makro ekonomi politikalar dışında mikro ve orta (mezo) düzey politika ve reformları da gerektirir. Sanayi, bölgesel, KOBİ ve inovasyon politikalarımız tasarım açısından ulusal ihtiyaçlarımızı karşılayacak kalibreye erişmemiştir. Makro ekonomik göstergelerde, özellikle Maastricht kriterlerinde sağlanan başarı aynı şekilde politika araçları geliştirme ve uygulamada gösterilememektedir. Makro ekonomide AB standartları yakalanırken, mezo düzey politikalarda örneğin AB’nın yapısal fon uygulamalarına hazırlık aşamalarında bazen Romanya ve Bulgaristan’ın gerisinde kalılabilmektedir. Dördüncüsü, ihracat yapısı karmaşık bir küreselleşme algısı oluşturmaktadır. Otomotiv-elektronik bir yanda, tekstil-madenler diğer yanda aynı ihracat listesinde yer almaktadır. Yani ileri ve primer ürünler ihracat sepetini paylaşmaktadırlar. Açıkça görüleceği üzere ne kadar küreselleştik tartışması listesine birçok başlık ve açıklama eklemek mümkündür.

Ne kadar “küreselleştüğimize” dair tablo ne hükümetlerin ne toplumun ne de ekonominin tek başına sorumluluk alabileceği bir fenomen değildir. Hükümet(ler) sihirli değnekle toplumu değiştiremez. Ekonomi bazen politikaların kontrolünü siyasetçinin elinden alabilir. Genelde sosyal bilimciler dönüşüm içindeki ülkelerin dinamik yapısından dolayı tanımlamakta zorluk çekerler. Nitekim bu yüzden Türkiye’nin kriz, modernleşme, siyaset gibi alanlarda iyi yönde hareket ettiğini savunanlar olduğu gibi karşıt görüşte yer alanlar da bulunmaktadır. Ancak Türkiye üzerine düşünürken teorik düzeyde bazı sıkıntılarımız olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir. Kapitalizmin küresel yapılanması sanayileşmiş Batılı ülkeler tarafından şekillenir. Elbette ki bu ülkelerdeki teori-öneri-politika tartışmaları Türkiye’ye de yansımaktadır. Ancak Türkiye’nin bu kavramları tartışırken kendi bağlamı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Genelde herkes Türkiye’nin kendine ait bağlamı düşüncesini kabul etmekte, hatta altını çizmektedir. Ne var ki bu “kendi bağlamı” argümanları teorik zemine/zeminlere oturtulamamaktadır. Dolayısıyla kendi açımızdan değerlendirmeliyiz ifadeleri çoğunlukla tatmin edici düzeyde açıklamalar getirememektedir.

Ekonomik kriz algısı ve yorumu bu tartışmaların dışında tutulamaz. Türkiye bir yandan büyüyerek dünya ekonomik sisteminde özellikle de Batı dünyasında yer edinmekte, diğer yandan kalkınma iktisatçılarının tanımlaması ile düalist yapıları bünyesinde hala barındırmaya devam etmektedir. Bu nedenle batı ekonomilerinin belirsizlik tanımlaması ile Türkiye'nin belirsizlik tanımlaması birbiri ile uyuşmamaktadır.

Dolayısıyla kriz tartışmalarının iki cephesi bulunmaktadır. Birinci cephede ABD kaynaklı küresel finansal kriz, ikinci cephede ise kapitalizmin değişen doğasının yorumlanması yer almaktadır. Bu cepheler dünya ve Türkiye'de krizin etkilerinin yorumlanmasında kapitalistleşme ve küreselleşme ikilisinin farklılaşmasına neden olmaktadır. Sağ ve sol kanattaki siyasi ve ideolojik bakış açıları ancak birlikte değerlendirildiğinde krizin ne olduğunun daha doğru anlaşılabilceği düşünülmektedir.

2. Kriz ve Teori

Krizlerde genelde ilk açıklama ve sorun kaynağını bulma çabası bankacıları günah keçisi yapar. Bu gelenek, yerleşik (ortodoks/hâkim) iktisatçılar arasında bile oldukça yaygındır. IMF'in eski baş ekonomistlerinden Raghuram Govind Rajan 2008 yılının hemen başında broker ve bankacıların borç alıp verirken kazandıkları aşırı bonusların modern finansal mimarinin en temel sorunları arasında yer aldığını vurgulamıştır.⁵ Nitekim Merkez Bankası Başkanı Durmuş Yılmaz 2008 Ekim ayının ikinci haftasında yaptığı televizyon açıklamasında⁶ krizin yapısal tetikleyicileri arasında finans sektöründeki yönetim anlayışının finans yöneticilerinin aşırı kazanma hırsı ile hareket etmesine bağlandığını, kriz gerçekleşikten sonra tekrar bizlere hatırlatmıştır. Bankacılık sisteminin ve finans çalışanlarının suçlanması, sanki kapitalizmin kendi içyapısında aslında kriz üretmeyeceği, krizin insan hatasından kaynaklandığı algısını vermeye yöneliktir. Böylelikle odak ekonominin kendisinden uygulama veya insan tasarımı hatalara yönlendirilir. Ancak Adam Smith'in homo economicus'u veya Max Weber'in "hesabi insanı" rasyonel ve ekonomik çıkarları önceleyerek sosyal davranışlarını sergiler. Hata yapmaz. Son krizde ise akılcı ve ekonomik çıkarı ile hareket eden insan yerine, hırslı ve açgözlü bir insan modeli ile karşılaşırız. Elbette bu durum kapitalizmin işleyişine ilişkin modelin temel varsayımlarından birini etkilemekte ve değiştirmektedir. Zaten kapitalizmin statik bir dokuya sahip olması beklenemez.

⁵ Aktaran Martin Wolf, Financial Times, Erişim: 15 Ocak 2008.

⁶ NTV/CNBC-e, <http://www.ntvmsnbc.com/news/309844.asp>, Erişim: 07 Ekim 2008.

Yine 2008'in başlarında George Soros ise finansal sistemin en tepesinde yer alan kamu yetkililerini ekonomiyi daha fazla canlandırmak için likidite enjekte etmekle suçlamıştır.⁷ Ekim 2008'de ise krize açıklama getirenler kötü merkez bankacılığını işaret etmektedirler. Yani yine insan hatası ön plana çıkarılmaktadır. Benzer şekilde Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'de finans sistemini kötüleyen gruba dâhil olarak finansal sistemin kontrolden çıktığını söylemiştir.⁸

Bu tespitlerin kriz öncesi yapılan doğru öngörüler olması açısından oldukça ilginçtir. Ancak asıl ironi, IMF ekonomisti-Soros-Sarkozy gibi kapitalizm destekçileri tarafından finans sisteminin suçlanmasıdır. Finans sisteminin kapitalist temelli ekonomideki öncü aktörler tarafından suçlanması aslında yeni bir olgu değildir. 1929 krizi içinde benzer söylemler neo-klasik iktisatçılar tarafından yapılmıştır. Onlara göre 1929 krizi sonrasındaki para piyasası işlemleri kötü yönetilerek kriz daha da derinleştirilmiştir.⁹

Kriz için suçlu ve neden arayışı kapitalistleri yanlış uygulamalara ve sistem tasarımıdaki hatalara götürür. Kişilerde, yanlış organizasyon yapısında, politikaların beceriksizliğinde, yanlış politikalarda suçlu aranır. Hâlbuki Marksist bir bakış açısı ile kapitalizmin kriz üretebileceği doğal bir analitik çerçeve oluşturur ve krize doğrudan kapitalizm sorgulanarak bakılır. Bu mantıksal çerçeveden biz de krize bakalım

Öncelikle batılı kapitalizm tasarruf eğilimin yükseldiği bir dönemdedir. Yatırım karlılıktaki azalmaya koşut yavaşlama eğilimindedir. İşletmeler geçmiş karlarını harcamak yerine biriktirmeye başlamışlardır. Keynes ve Marks'ta aşırı tasarrufun durgunluk yaratacağı bilinmektedir. Üretim ve tüketim zincirinin sürdürülebilirliği fordizm ve post-fordizmde kapitalizmi temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Daralan harcama yatırımların paralelinde üretimin azalmasına ardından işsizliğin artmasına yol açabilmektedir. Genelde yatırım yavaşlaması karşısından kısa dönemli Keynesyen önlemler alınmaktadır. Ancak Keynesyen tedbirlerin sınırları bulunmaktadır. Bütçe açığı sınırsız olmadığı gibi kamu borçlanmasının geri ödenmesi gerekir. Bu nedenle hükümetlerin bütçe yapısı da önemlidir. Harcamalar daha sonra kur ve enflasyon sarmalına neden olabilir. Bütçedeki bozukluklar daha sonra vergi artışına ve vergi artışı da ekonomik krizin derinleşmesine zemin hazırlar. ABD ekonomisi özellikle Irak'ın işgali ile birlikte askeri harcamalarını arttırmış ve bu artış belki de daha erkenden karşılaşılabilecek bir krizi engellemiştir. Marksist bakış açısı yatırımlar ile kar oranlarındaki düşmeyi

⁷ Financial Times, <http://www.ft.com>, Erişim: 22 Ocak 2008.

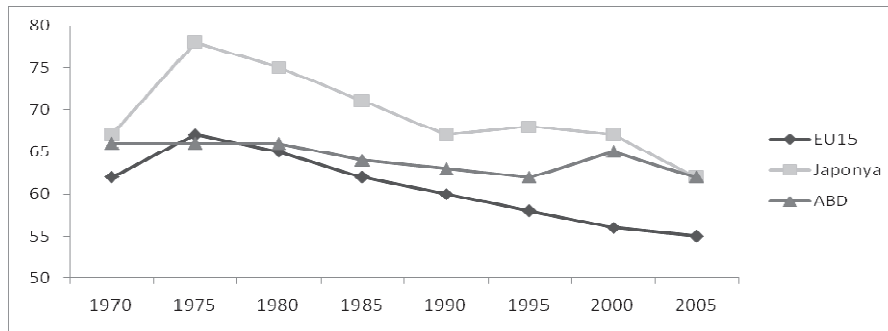
⁸ Financial Times, <http://www.ft.com/home/europe>, Erişim: 29 Ocak 2007.

⁹ Chris Harman, "From the credit crunch to the spectre of global crisis", International Socialism, Issue: 118, 31 Mart 2008.

ekonomik krizin tetikleyicileri arasına yer vermektedir. Nitekim harcamaların azalmasına dair korku 11 Eylül saldırılarının arkasından da yaşanmış ve Alan Greenspan finansal piyasalara borçlanma sağlamıştır. İtalyan Marksist Riccardo Bellofiore bu durumu özelleştirilmiş Keynescilik adını vermiştir.

2008 yılındaki krizin temel nedeni ABD’li tüketicilerin gelirleri ile alamayacakları ürünleri almalarıdır olarak tanımlanmakta ve subprime-mortgage kredileri bu yaklaşımın merkezine oturtulmaktadır. Bu türden yaklaşım Marksist çerçevede yukarıda değinildiği gibi yetersiz görülmektedir. Kapitalizmde karlar 1970’lerin başında itibaren düşmeye başlamış, 1980’lerin ikinci yarısından itibaren toparlanmıştır. 2000’lerde karlılık hala 1950-60’ların altındadır. 1997 yılında ABD’deki karlar ancak 1974 (ki savaş sonrası ilk derin durgunluktur) düzeyine (en yüksek) ulaşmıştır. Dolayısıyla yatırımların azalması ile karlardaki düşüşün krizin arka planında yer alan temel etkenler olduğu görülebilmektedir. Nitekim ücretlerin de düşmesi krizin derinleşme ve kapitalizmde sorunsallaşma ihtimalini daha da arttırmıştır. Bireysel gelirin ortalama %16’sini tasarruf eden gelişmiş ülkeler için ana tasarruf kaynağı şirketler olmuştur. Şirketlerin tasarruf etmesi üretken olmayan alanlardaki karlılığın artığı reel sektörün işletmecilik faaliyetlerini tatmin etmediği anlamına gelmektedir. Üstelik şirket birleşmeleri ve yeni ekonomi uygulamalarının yaşandığı 2000’li yıllar bile reel sektörün karlılığını cazibeli hale getirmekte yeterli olamamıştır. Aşağıdaki şekilde görüldüğü üzere gelişmiş ülkelerde ücretlerin milli gelirdeki payı 1970’lerdeki düzeyini yakalayamamıştır. Üstelik bu ücret düşüklüğü yeni gelişen birçok piyasa için de geçerlidir.

Milli Gelirde Ücretlerin Payı

Karlar üretken yatırımlara dönüşmezse finansal sistem aracılığı ile spekülasyona kayar. Bu süreçte her finansal araç giderek daha yüksek getiri sunmak/önermek durumunda kalır. ABD’de 1980’lerde borsa, 1990’larda dotcom

firmaları, 2002–2006 arasındaki subprime patlamaları bunun göstergesidir. Üretken olmayan bu araçlar belirli bir süreliğine (ofis binaları, spekülasyon yönetimi, cazibe için promosyon harcamaları gibi) ekonomiyi canlandırır. Ancak süreklilik arz etmez, edemez. 1990’ları ikinci yarısındaki ABD’deki genişleme varlık fiyatlarının yükselme beklentisine dayanmıştır. Kar artış beklentisi varlık fiyatları beklentisini yükseltir. Bu da tüketici harcamaları ile kar beklentilerini arttırır. Özü itibarıyla, varlık fiyatlarının sonsuza kadar değer kazanmasına dayanan bir rejim büyümeyi sağlar. Elbette ki burada beklentilerin yönetilmesi son derece önemlidir. Zaten modern ekonomiler neredeyse tamamen makro ekonomik beklenti yönetimine dayanmaktadır.

Sol kanattaki bakış açısı ile global krizin açıklamasında uzun dönemli düşük karların yattığı iddia edilebilir.¹⁰ Ancak bazı yazarlar düşük karlılığın yüksek emek sömürü oranı ile kompanse edildiğini söylemektedirler. ABD’de son 7 yıldaki verimlilik artışına rağmen ücretler neredeyse durgun bir seyir izlemiştir. Özellikle karlılığın düştüğü açıklaması daha güçlü temellere dayanmaktadır. Çünkü ABD firmaları borsalarda değer kazanmak için karlılıklarını olandan genelde daha fazla göstermektedirler. ABD’deki finansçı ve muhasebecilerin bu konuda tatmin edici açıklamaları bulunmaktadır.

Krizi yorumlarken basitleştirici bir yaklaşımla sorun nakit yani likidite sorununa indirgenmektedir. Fakat asıl sorun ödeme güçlüğüdür ve ödeme güçlüğü kısa dönemli nakit sıkıntısı sorunu gibi çözümlenemez. Ödeme güçlüğü karlılıkta düşüşle ilişkili olup uzun vadeli politikalarla çözümlenebilir.

3. Türkiye’nin Konumu

Türkiye bağlamında ortak kanı ve hatta kabul krizin Türkiye dışından kaynaklandığı ancak Türkiye’yi derinden etkileyebileceği yönündedir. Etken değil, küresel finansal krizde Türkiye edilgen konumdadır. Sağ ve sol kanattan yazar ve düşünürler krizin istihdam imkânlarını kısıtlayabileceği üzerinde hem fikirdirler. Ancak reel sektöre negatif şekilde uzanan krizin Türkiye’ye yansımalarına bakıldığında, ABD ve batı ülkelerinden büyük farklılar gösteren özellikler bulunmaktadır.

¹⁰ Marksist iktisatçı Robert Brenner, karlılıkta düşüşü göstermek için ABD’nin resmi istatistiklerini kullanmıştır. Hesaplamalar, 2000–2005 dönemi için üretim karlılık oranlarının 1970’lerin ve 1980’lerin sonuna göre daha yüksek olmasına rağmen 1970’lerin ve 1990’ların başlarına göre daha düşük olduğunu göstermektedir. Brenner’ın finans piyasasında faaliyet göstermeyen tüm şirketler hakkındaki hesaplamaları, bu şirketlerin 1950 ve 1960’lardan sonra 2000–2006 yılları arasında üçüncü en düşük karlılık dönemini yaşadığını ve 1970’lerin başlarından %18 daha düşük olduğunu göstermektedir.

Türkiye'deki mortgage kredilerinin toplam kredi borçlarının %5'i civarında seyretmesi sınırlı bir batık kredi havuzu riskine işaret etmektedir. Kredi kararları alınırken geçerli olan ekonomik şartların değişmiş olması, bazı konut kredilerinde geri ödenme zorlukları doğurabilir. Fakat bu etki batı ülkelerindeki gibi gelişmiş bir konut kredi piyasası bulunmadığından toksit ve subprime türü etkiler neredeyse sıfır düzeyinde olacaktır. Ancak bankaların riskli kredileri geri çağırması ve ihtiyaç kredisi türünden alınan ve farklı amaçlarla kullanılan krediler kredi piyasası üzerinde baskı yaratacaktır.

Sonuçta tüketici ve diğer kredi türleri daralacak, borçlanarak tüketim sona erecektir

Krizle birlikte petrol fiyatlarındaki sert düşüş dış ticaret açığındaki baskıyı bir parça hafifletebilecektir. Fakat kurlardaki artış bu olumlu etkiyi muhtemelen sınırlayabilecektir. Diğer bir kur riskinin bulunduğu alan dış borçlardır. Hazine Müsteşarlığı istatistiklerine göre, bu yılın haziran ayı itibariyle Türkiye ekonomisinin toplam dış borcu 284 milyar dolardır. Bu borcun 191 milyar doları özel sektöre aittir ve özel sektörün kısa vadeli (vadesi bir yıldan az) borcu 48 milyar dolara ulaşmış durumdadır. Özelleştirme alanının daralması ve varlık fiyatlarının düşmesi özelleştirmeden ciddi bir gelir beklentisini düşürmüştür. Dolayısıyla cari açık finansmanı sorun olma özelliğini sürdürecektir. Üstelik stok olarak 100 milyar dolardan fazla sıcak para bulunması kurun dengesini bulmasının sadece Türkiye'nin dış borcu ile değil, ülkemizdeki yabancıların tavrı ile yakından ilişkili olduğunu bizlere işaret etmektedir. Bu çerçevede İMKB'daki yabancı hareketlerinin dış piyasalarla birlikte incelenmesi son derece önemlidir. Faiz cephesinde bono ve REPO faizlerinin yükselme eğiliminde olması sıcak para ile ilgili endişeleri bir parça hafifletmektedir.

Dış finansman imkânlarının daralması cari açık açısından sıkıntı yaratacak ve kur hareketleri yukarıya doğru devam edecektir. Ülke risk priminin yükselmesi finansman konusunu daha da çetrefilli hale getirebilir. IMF çıpası siyasetçiler ve ekonomi dünyası tarafından tekrar gündeme getirilmektedir. Ortadoğu sermayesi kurtarıcı işlevi görebilir.

Reel konut ve otomotiv ile Avrupa pazarlarındaki daralma reel sektörün iç talep ve ihracat piyasasında zorluklarla karşılaşacağına anlamına gelmektedir. İlginç nokta kriz öncesinde imalat sektörünün daralma eğilimine zaten girmiş olmasıdır. Sanayi üretimi Ağustos ayında son 31 ayın en kötü performansını sergileyerek yüzde 4 düşmüştür.

Türkiye'nin asıl sorunu iç ve dış pazarlara bağlı sektörlerin düşük kur politikasının sonucunda ithalata bağımlı bir niteliğe kavuşmuş olmasıdır. Ekonomi belirli bir sürenin üstünde düşük kur ile işlediğinde reel sektör kendini bu sisteme göre yapılandırır. Biliyoruz ki finans piyasaları daha kırılgan ancak daha esneklerdir.

Değişen şartlara göre uyum sağlayıp yeni araçlar ve karlılık alanları türetebilir. Reel sektörün ise girdi bileşenleri, üretim teknolojisi gibi imalata ait kritik alanları bir kez düşük kura göre ayarladıktan sonra yeni bir girdi ve teknoloji biçimine uyum sağlaması finans sektörüne göre çok daha zahmetli olacaktır.

Türkiye için gerçek kriz denge kur düzeyinin belirlenmesidir. Dünya piyasalarındaki daralmaların boyutu, finansa olan talep, ülke risk primi beklenmedik bir kur düzeyi ile Türkiye'yi karşı karşıya bırakabilir. Girdi ve teknoloji profiline ekonominin başarısında rolü olabileceğini kriz ortamları bizlere tekrar hatırlatıyor.

SONUÇ

Ekonomik krizin teorik olarak kapitalizmin doğasında yer alabileceği bilinen bir olgudur. Ne var ki teknolojideki gelişmeler, üretim ilişkilerini değiştirmektedir. İmalat sektörünün tatmin edici karlılıklar sunamaması ister reel ister para olsun tüm piyasaları finans sektörüne yönlendirmiştir. Keynes para ve reel sektörü bütünlük ele alacağımız bir modeli bizlere miras bırakmıştır. Kendisinin de belirttiği gibi spekülasyon para piyasasında egemen güdü olmaya devam edecektir. Tehlikeli soru finans piyasalarının reel sektörü aşırı gölgelemesi ve sermayenin hızlı el değişimi ile reel sektörün giderek önemsizleşmesidir.

Ancak reel sektörün geri plana gidişi günümüzdeki krizin ana varlığı olarak değerlendirilemez. Krizi yorumlamak için ihtiyacımız olan daha geniş bakış açıdır. Bu bakış açısı iki temelden hareket edebilir. Birincisi mevcut teorilerin krizi bir düzeltme şeklinde algıladığı yaklaşımdır. Kriz hastalığın sonucundadır ve tedavisi bazı düzeltmeleri beraberinde getirmektedir. 2001 krizi Türkiye'de yaşanan bu duruma ilişkin bariz bir örnek olarak verilebilir. İkincisi ekonominin işleyişinde özellikle üretim ve bölüşüm sistemlerinde meydana gelen gelişmelerin alt ve üst yapı üzerinde doğurduğu sarsıcı etkilerdir. Bu etkileri yorumlamak için krizin bütününe görmek ve yeni durumu yine yeni kavram ve teorilerle değerlendirmeye gerektirir. Stagflasyon, çarpan, arz şoku bu türden paradigmanın değişimi sonucunda türer.

Bu nedenle krizi Marksist bir gelenekle ücretlerdeki hareketlerle ilişkilendirmek veya borsadaki kurumsal ve organizasyonel yapılara bağlayarak liberal bir eksene oturtmak elbette ki mümkün olacaktır. Ancak paradigmatik bir değişim olup olmadığını görebilmek için daha zamana gereksinim bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Harman, C., “From the Credit Crunch to the Spectre of Global Crisis”, **International Socialism**, Issue: 118, 2008.
- Dopfer, K., **The Phenomenon of Economic Change: Neoclassical vs. Schumpeterian Approaches**, Springer Netherlands, Vol: 36, 1994.
- Kitchin, J., “Cycles and Trends in Economic Factor”, **Review of Economic Statistics**, Vol: 5, 1923, ss.10-16.
- Kondratieff, N. D., “The Long Waves in Economic Life”, **Review of Economic Statistics**, Vol: 17, 1935, ss.105-115.
- Schumpeter, J. A., **Business Cycles, A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process**, McGraw-Hill Book Company, Newyork-London, 1939.
- Financial Times**, Martin Wolf, <<http://www.ft.com>>, Erişim:15 Ocak 2008.
- Financial Times**, <<http://www.ft.com>>, Erişim:22 Ocak 2008.
- Financial Times**, <<http://www.ft.com/home/europe>>, Erişim: 29 Ocak 2007.
- Haberaktuel**, <http://www.haberaktuel.com/news_print.php?id=157274>, Erişim: 22 Ekim 2008.
- Haber7**, <<http://www.haber7.com/haber/20081019/Kriz-cikinca-Kapital-satislari-patladi.php>>, Erişim: 22 Ekim 2008.
- Kobi-efor**, <[www.kobi-efor.com.tr/haber_detay.asp?id=2960 - 31k](http://www.kobi-efor.com.tr/haber_detay.asp?id=2960-31k)>, Erişim: 22 Ekim 2008.
- NTV/CNBC-e**, <<http://www.ntvmsnbc.com/news/309844.asp>>, Erişim:07 Ekim 2008.